

„Wychowanie w Rodzinie” t. IX (1/2014)

Iryna MYSHCHYSHYN

Lwowski Uniwersytet Narodowy im. Iwana Franki, Ukraina

Opiekuńczo-wychowawcze placówki ukraińskich towarzystw zakonnych Galicji jako forma kompensacji wychowania rodzinnego (koniec XIX – pierwsza połowa XX wieku)

Trustees and educational centres of Ukrainian religious communities of Galicia as a form of compensation for family education (end of XIX – the first half of XX century)

Streszczenie

Pod koniec XIX – na początku XX wieku z powodu złożonych społeczno-historycznych warunków a także ograniczenia wychowania rodzinnego z inicjatywy wybitnych przedstawicieli towarzystw zakonnych kościoła grekokatolickiego, system wychowania uległ znaczącym zmianom. Dzięki ofiarnej pracy siostr-wychowawczyń opracowano system harmonijnego wychowania i rozwoju dzieci. Poświęcając siebie sprawie wychowania, siostry zakonne potwierdziły efektywność wychowania publicznego i upewniły w potrzebie jego rozwoju w warunkach niedostatku oraz ograniczonego oddziaływania rodzinnego środowiska wychowawczego.

Słowa kluczowe: przedszkola, publiczne wychowanie przedszkolne, siostry-zakonnice, kościół grekokatolicki.

Abstract

At the end of the nineteenth century – beginning of the twentieth. century thanks to complex social and historical conditions, given the lack of family education on the ini-

tiative of prominent representatives of religious congregations and the Ukrainian Greek Catholic Church a system of pre-school education was developed.

Due to the great work of the sisters, sister-teachers developed an original system of the harmonious raising and developing of children. Devoting themselves to the education of Ukrainian children, nuns demonstrated the effectiveness of public education and demonstrated the need for its development where there was a lack of the influence of the family and a limited educational environment.

Keywords: public preschool education, the sisters-nuns, Catholic Church, children's ward.

Okresie edukacji przedszkolnej ma zasadnicze znaczenie dla rozwoju i kształtowania się osobowości. Na tym etapie rysują się podstawowe normy etyczne i zasady, zdolność do samoregulacji zachowań, refleksji i wyboru moralnego. Sukces w realizacji zadań rozwoju psychofizycznego w tym okresie, jest kluczem do znaczących osiągnięć na kolejnych etapach. Realizacja normatywnych zadań rozwoju psychofizycznego dziecka powinna odbywać się w środowisku rodzinnym, które jest wypełnieniem zbędną atmosferą emocjonalną, uczuciami miłości, bezpieczeństwa, radości. Ponadto wiadomo, że żadna sztucznie stworzona przestrzeń wychowawcza nie jest w stanie w pełni zastąpić lub zrekomensować braku opieki rodzicielskiej i ciepła środowiska rodzinnego. Niemniej, w wielu sytuacjach, w wyniku złożonych uwarunkowań społeczno-gospodarczych lub innych przyczyn, powstaje konieczność zastąpienia środowiska rodzinnego innymi, specjalnie opracowanymi warunkami wychowawczymi.

Taka sytuacja powstała między innymi na terenie Galicji (przełom XIX i XX wieku). Miejscowa ludność ukraińska znajdowała się w kryzysowych warunkach gospodarczych i w całości poświęciła się pracy w celu zdobycia środków do życia. W rezultacie Ukraińcy nie byli w stanie poświęcić zbyt dużo czasu opiece i wychowaniu dzieci. Szczególnie pogorszyła się sytuacja w rodzinach wiejskich, w których rodzice od wczesnej wiosny do późnej jesieni byli zajęci pracą w polu, a dzieci zostały pozbawione właściwej opieki. Zdając sobie sprawę z zagrożenia płynącego z takiej sytuacji, czołowi przedstawiciele duchowni i przedstawiciele zakonu Kościoła grekokatolickiego rozpoczęli aktywną działalność w sferze opieki i wychowania przedszkolnego dzieci ukraińskich.

Pierwsze przedszkole w roku 1893 w Galicji zostało zorganizowane z inicjatywy grekokatolickiego duchowieństwa. Głowa greckiego Kościoła katolickiego, Metropolita Andrej Šeptickij, aby zapewnić celowy i systematyczny rozwój sieci placówek przedszkolnych zainicjował powstanie specjalnego stowarzyszenia zakonnego sióstr służebnic, które zostało powołane, aby zajmować się apostołską i wychowawczą pracą wśród ludności wiejskiej, zwłaszcza dzieci. Od tej chwili dzieci powinny być stać się dla sióstr najbardziej „cennym skarbem”.

W statucie służebnic wyraźnie została podkreślona kwestia organizacji przedszkola przy każdym domu zakonnym. Tworząc sieć placówek wychowania

przedszkolnego siostry służebnice napotykały na olbrzymie trudności, związane przede wszystkim z brakiem doświadczenia i wiedzy praktycznej pracowników oraz teoretyczno-metodycznych i ukraińskojęzycznych ram niezbędnych dla rozwoju działań edukacyjno-wychowawczych i wreszcie skomplikowane warunki społeczno-polityczne i ekonomiczne.

Zapewnienie bazy materialnej ukraińskich przedszkoli odbywało się poprzez zbórkę datków i filantropijnej pomocy Kościoła. Ukraińskojęzyczne instytucje wychowawcze zostały całkowicie pozbawione wsparcia państwa. Bardzo często, aby uzyskać uprawnienia do funkcjonowania, przedszkola sytuowano jako instytucje charytatywne, co pozbawiło je obowiązkowej kontroli państwowej i skutkowało prawdopodobieństwem zamknięcia w przypadku braku zgodności z wymogami rządowymi. Wszystkie te spekulacje pojawiały się w odpowiedzi na utwierdzone w kręgach oficjalnych opinie, według których istnienie instytucji edukacyjno-wychowawczych, finansowanych z datków, godzi w honor państwa¹.

W zorganizowanych placówkach przedszkolnych siostronom zdarzało się samodzielnie opracowywać treść i technikę procesu edukacyjno-wychowawczego. Przy czym umiejętnie łączyły one zaawansowaną praktykę ówczesnej pedagogiki z praktyką własnej wizji celów i metod kształcenia ukraińskich dzieci. W Ustawie stowarzyszenia zakonnego sióstr działaniom edukacyjnym poświęconych było aż 30 paragrafów. Głównym zadaniem placówek przedszkolnych było wdrożenie troski i opieki nad dziećmi; nad ich fizycznym, psychicznym, moralnym i estetycznym rozwojem. Określono również środki i metody procesu edukacyjnego oraz higieniczne i organizacyjne warunki jego wykonywania. Tak na przykład, wskazywano, że siostry powinny troszczyć się by w ciągu dnia dzieci były dobrze karmione, czyste, zadbane, odpowiednio ubrane. Ze względów higienicznych, siostronom powierzono także dbałość o czystość pomieszczeń, świeże powietrze, utrzymywanie w odpowiednim porządku rzeczy dzieci, sprzętu do gier i innych. Szczególną uwagę ze strony kadry pedagogicznej położono na diagnozę psycho-pedagogicznych osobliwości każdego dziecka (predyspozycji i zdolności, przyzwyczajzeń i umiejętności, aspiracji i możliwości).

Wyniki obserwacji pedagogicznych każdego dziecka były rejestrowane w specjalnym dzienniku. Biorąc pod uwagę cechy psychofizycznego rozwoju dzieci, siostry musiały opracowywać i wdrażać indywidualne podejście dla każdego dziecka, które w pewnym stopniu odzwierciedlało organizację procesu wychowawczego środowiska rodzinnego. W celu poprawy poziomu metodycznego procesu wychowawczego i jego bazy dydaktycznej, siostry dobierały literaturę pedagogiczną dla nauczycieli oraz odpowiednie książki do biblioteki dziecięcej. Później, w tym samym celu zaczęto wydawać czasopisma dziecięce, takie jak: „Krejcarova biblioteka” (1902–1908), „Mały Misjonarz” (1903–1914),

¹ K. Fedorovič, *Ukraińs'ki školi v Galičini u svtli zakoniv i praktik*, L'viv 1924, s. 94.

„Świat Dziecka” (1919–1939), „Nasz Kolega” (1921–1939), „Dzwoneczek” (1931–1939) czy „Mali przyjaciele” (1937–1948).

W celu ustanowienia ścisłej współpracy pedagogicznej z dziećmi siostry-wychowawczynie powinny były bezpośrednio uczestniczyć we wszystkich zajęciach. Siostry rozumiały, że tylko w takich warunkach mogą tworzyć współbrzmiające środowisko rodzinne spontaniczności i miłości, ale również będą mogły ściśle monitorować zachowanie dzieci, ich zdrowie, umiar podczas gier, porządek, należyta uwagę, staranność w nauce, modlitwie i w pracy. Szczególnie progresywnym podejściem w zakresie organizacji procesu wychowawczego był podział dzieci na grupy, które mogły być prowadzone nie tylko ze względu na wiek, ale również poziom rozwoju intelektualnego.

Nowe zasady zrzeszania sióstr z 1907 roku, jako główne zadanie, tak jak i uprzednio, określały pracę w przedszkolach i udzielały wyjaśnienia na temat treści tej działalności. W szczególności podkreślano, że „[...] w instytucji dziecięcej siostry powinny uczyć dzieci modlitwy, oddawać się opowieściom biblijnym, zabawom dziecięcym, i o ile to możliwe, zajmować się czytaniem i pisanem. Ponadto, niech uczą się wykonywania takich zadań, które są odpowiednie do wieku dzieci”².

Tabela 1. Program zajęć w instytucji przedszkolnej sióstr służebnic na wsi Chirow (1934 r.)

Table 1. Plan of the activities of a preschool institution of the Servite Sisters in the village of Chirow (1934)

Dni tygodnia	Czas				
	9–10	10–11	11–12	14–15	15–16
poniedziałek	rozmowy o religii	gry	gimnastyka	religia	–
wtorek	opowieści o historii własnego kraju	nauka wierszy i hymnów	lepienie z gliny	Uczenie się „Ojciec nasz”	rysowanie na tablicy
środa	rozmowy	gry	–	śpiew	lepienie z papieru
czwartek	rozmowy na temat otaczającego środowiska	lepienie z gliny	gimnastyka	uczenie się wierszy	gry
piątek	rozmowy o naturze	gry	wykonywanie aplikacji	religia	–
sobota	rozmowy o religii	samodzielne opowiadania	samodzielne zabawy	czas wolny	czas wolny

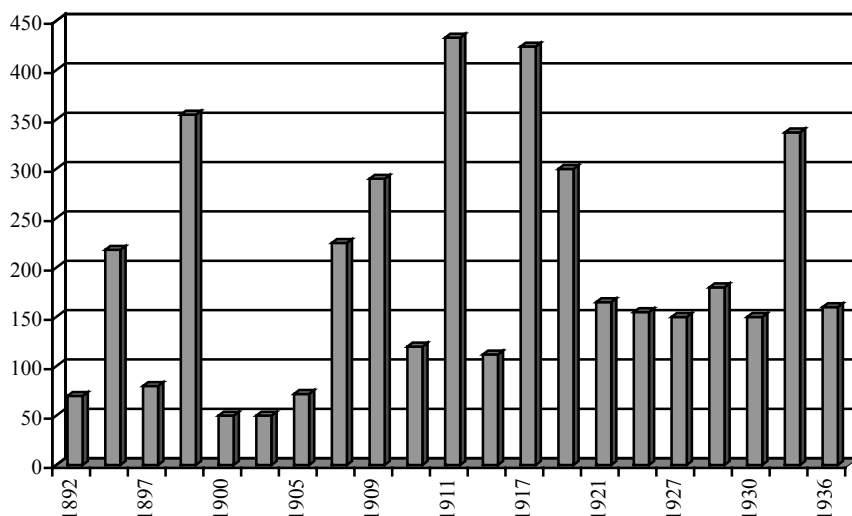
Źródło: Centralne Państwowe Archiwum Historii Ukrainy i Lwowa, f. 179, op. 5, spr. 146, a. 140.

Source: Central State Archive of the History of Ukraine and Lviv, f. 179, op. 5, spr. 146, a. 140.

² A. Velikij, *Naris istoriï zgromadżennâ ss. Służebnic' PND*, Rim 1968, s. 342.

Zajęcia w przedszkolu miały nosić charakter wychowawczy, dostosowany do wieku, możliwości i zainteresowań dzieci. Program nauczania składał się z obyczajów i praktyk religijnych, zadań edukacyjnych, ćwiczeń dla rozwoju języka mówionego, logicznego myślenia, obserwacji i wyjaśniania zjawisk i procesów, uczenia się i recytacji wierszy, słuchania opowieści, rysunków, robótek ręcznych, śpiewu, rytmiki i aktywnych gier (zob. Tab. 1). W ramach tak nakreślonego programu zajęcia winny wspierać kształtowanie u wychowanków pierwszych i najważniejszych moralnych i kulturowych norm, które sprzyjają humanitarności, pobudzają zmysł estetyczny, zapewniają doskonalenie psychiczne i fizyczne. Metodami kształcenia były rozmowy, opowiadania, wyjaśnienia, przypomnienia, instrukcje, krytyka, zachęta i zakaz, konkursy oraz gry.

Szczególne miejsce w procesie wychowawczym zajmowały metody przykładu i sugestii. W celu poprawy efektywności procesu wychowawczego wykorzystywano różnorodne środki dydaktyczne: obręcze do studiowania matematyki oraz do uczenia się kolorów, mozaikę, mozaikę do układania kwadratów i trójkątów, domino, rysunki, loterie, obrazki do uczenia się o zjawiskach natury, skrawki tkanin dla treningu odczuwania, ilustracje z opowieści biblijnych, piłki, bębny, kostki, przedmioty do nauki elementarnej (patyczki, figury o różnych kształtach geometrycznych itp.). Siostry próbowały tak zorganizować proces wychowawczy, aby utworzyć wszystkie niezbędne warunki dla harmonijnego i zróżnicowanego wychowania dzieci.

Wykres 1. Ilość dzieci w placówkach opiekuńczo-wychowawczych sióstr służebnic w Galicji (1892–1936)

Fig. 1. The number of children in the educational centres of the Servite Sisters in Galicia (1892–1936)

Źródło: Opracowanie własne.

Source: Developed by the author.

W latach dwudziestych – czterdziestych XX wieku tempo rozwoju ukraińskich przedszkoli utrzymywanych przez stowarzyszenia zakonne, mimo istotnych barier politycznych i gospodarczych, nadal rosło. Na powyższym wykresie (por. Wykres 1) przedstawiono zakres i dynamikę pracy wychowawczej sióstr służebnic³.

Intensywnie rozwijała się również działalność wychowawcza i w innych stowarzyszeniach zakonnych: sióstr Wasylanek, Studytek i innych. W poniższym zestawieniu tabelarycznym ujęto listę placówek przedszkolnych w lwowskim okręgu szkolnym z roku 1934 (por. Tab. 2).

Tabela 2. Przedszkola okręgu lwowskiego w 1934 r.

Table 2. Preschools in the Lwów district in 1934

Lp.	Mejscowość	Właściciel placówki	Język	Łączna liczba dzieci
1	Âvorov	ss. Josafatki	ukraiński	29
2	Prilbyči	Leon Šeptickij	ukraiński	29
3	Zoločiv	Siostry Służebnice	ukraiński	62
4	Pomorâny	Siostry Najświętszej Marii Panny	ukraiński	62
5	Kolomyâ	Siostry Służebnice	ukraiński	40
6	Gorodenka	Siostry Służebnice	ukraiński	61
7	Lvov	Siostry Wasylanki	ukraiński	21
8	Delâtin	Siostry Wasylanki	ukraiński	40
9	Nadvirna	Siostry Wasylanki	ukraiński	39
10	Ugniv	Siostry Służebnice	ukraiński	40
11	Borislav	Ob'edinenie sv. O. Nikolaâ	ukraiński	89
12	Ugrecy	Siostry Służebnice	ukraiński	5
13	Skole	Komitet ochrony sierot im. A. Šeptickogo	ukraiński	7
14	Gorodnica	Siostry Służebnice	ukraiński – polski	82
15	Âroslav	Bractwo Matki Bożej		33
16	Ûrohov	Towarzystwo św. Józefa		21
17	Vetlin	Siostry Służebnice		80

Źródło: Centralne Państwowe Archiwum Historii Ukrainy i Lwowa, ф. 179, оп. 5, сnp. 76, а. 10–127.

Source: Central State Archive of the History of Ukraine and Lviv, f. 179, op. 5, spr. 76, a. 10–127.

Zainteresowanie Kościoła losem ukraińskich przedszkolaków znalazło odzwierciedlenie w publikacji w 1939 roku, *Regulamin Metropolity Ordynariatu*

³ *Šematizm Vsego kliragreko-katoličeskoj eparhii Stanislavivskoï na rik Božij 1930*, Stanislaviv 1930, s. 167–171.

o przedszkolach. Zajmując się wychowaniem w przedszkolu, przedstawiciele Kościoła przyjęli na siebie wielką odpowiedzialność, ponieważ, jak zauważono w regulaminie, „[...] od pierwszego nasiona zasianego w sercu niewinnego dziecka, będzie zależeć nie tylko wartość jego osobowości, ale może nawet cały jego los na ziemi i los wieczny”⁴. Metropolita Ordynariatu, zdając sobie sprawę z dużego znaczenia wychowania przedszkolnego w warunkach braku opieki rodzinnej, starał się całościowo realizować swoje cele w praktyce. W związku z tym, przed duchowieństwem stawiano szereg wymagań. Po pierwsze należało przeprowadzać obowiązkową organizację sezonowych przedszkoli, które byłyby czynne w miesiącach letnich. Drugim obowiązkiem duchowieństwa było otwarcie odpowiednich placówek całorocznych. Do tych instytucji dzieci powinny być uczęszczać przez cały rok szkolny.

Według wyżej wymienionych rozporządzeń instytucje wychowawcze występowały jako jedne z najważniejszych obszarów duszpasterskiej pracy osób duchownych. Przedszkola powinny być stać się dla duchownych centrum wychowania świadomych obywateli, oddanych Kościołowi i swojemu narodowi. W związku z tym, w dokumencie zaznaczono: „[...] w kazaniach trzeba wyjaśnić, że jeśli chodzi o duszę dziecka, nie można oszczędzać ani pracy, ani kosztów”⁵. Wiele uwagi we wspomnianym cyklu poświęcono kwestii zapewnieniu przedszkolom kadry pedagogicznej o odpowiednim poziomie zawodowym. Instytucją edukacyjną, która miała zapewnić najbardziej odpowiednie przygotowanie, zdaniem duchownych, była zahoronkarska seminariá [захоронкарская семинария], które otwarto przy klasztorze Sióstr Bazylianek we Lwowie.

Na początku XX wieku w Galicji gruntownie przekształca się także sieć placówek przedszkolnych utrzymywanych przez osoby świeckie. Szczególnie ważną rolę w tym procesie odegrało towarzystwo „Ruska Zahoronka”. Do roku 1922 dzięki działalności tego towarzystwa powstało 12 przedszkoli. Próbując nawiązać ścisłą współpracę, grekokatolickie duchowieństwo zaapelowało do przewodniczącej M. Gruszewskiej z propozycją objęcia patronatem metropolity. Jednak kwestia ta nie została rozwiązana. Ukraińskie duchowieństwo wysoko oceniało pracę wychowawczą świeckich nauczycieli, ale priorytet nadawano jednak pracy sióstr. Tylko one, zdaniem duchowieństwa, mogą się poświęcić całościowo pracy wychowawczej dla dobra Kościoła i narodu, stworzyć rodzinną atmosferę poświęcenia dla dobra dziecka. Z drugiej strony, niewielka liczba sióstr akceptowała potrzebę zatrudnienia w przedszkolach także świeckich nauczycieli. Przy czym duchowieństwo żądało, by świeckie przedszkolanki nosiły specjalne mundury, które przynajmniej z wyglądu upodabniałyby je do sióstr.

Przeciwstawne poglądy na temat statusu pracownic placówek przedszkolnych miała wybitna działaczka społeczna Natalia Kobryńska. W swoich pracach zachęcała do organizowania placówek przedszkolnych wyłącznie dla świeckich

⁴ *Rozporządok Mitropoličogo Ordinariátu pro zahoronki j ditáči sadki*, „Meta” 1939, nr 19, s. 2.

⁵ Tamże, s. 2.

kobiet, nie zgadzając się z tym, że wychowywaniem dzieci mogą zajmować się zakonnice. Według niej, w zdrowym społeczeństwie, motorem postępu powinien być interes ogółu, a nie poświęcanie się jednych dla drugich. W związku z tym kobiety, które dla wygody innych zaniedbują swoje własne prawo do pełnej egzystencji – twierdziła N. Kobrinskaâ – nie mogą przynieść korzyści społeczeństwu⁶.

Jednak z analiz historycznych wynika, że w niektórych trudnych warunkach gospodarczych i społecznych nasz naród⁷ zdołał przetrwać i rozwijać swoją kulturę jedynie dzięki filantropii, dobroczynności oraz charytatywnej działalności poszczególnych jednostek, czego dowodem jest chociażby stwierdzenie, że to właśnie zakonnice a nie kobiety świeckie były pionierami w otwieraniu ukraińskich przedszkoli i sierocińców. Wiadome jest, że złożone okoliczności społeczno-polityczne i niedostatki natury materialnej były czynnikami, które nie mogły wspomagać rozwoju pracy opiekuńczo-wychowawczej zakonnice. Niemniej, jak można zauważyć, mimo tych wszystkich przeszkód, udało się jednak osiągnąć znaczące sukcesy w tym obszarze. Przedszkola, choć niezbyt dobrze wyposażone, pełniły rolę centrów, w których ubogie dzieci ukraińskie otrzymały to, co najcenniejsze: poczucie bezpieczeństwa, chrześcijańskie wychowanie, wszechstronny rozwój, ogólną wiedzę i podstawowe umiejętności samoobsługowe.

Ugruntowując w swojej pedagogicznej działalności chrześcijańskie przykazania miłości bliźniego, wykorzystując najnowsze osiągnięcia naukowe, wychowawczynie przyczyniały się do rozwoju osobowego dzieci i kształtowały ich przekonania moralne. Przedszkola prowadzone przez zakonnice kompensowały braki wychowania rodzinnego, a ponadto stawały się centrami edukacji i kształtowania młodego, świadomego i bogatego duchowo pokolenia narodu ukraińskiego.

Bibliografia

- Velikij A., *Naris istoriï zgromadžennâ ss. Služebnic' PND*, Rim 1968, s. 768.
Zahoronki, „Ruslan” 1897, nr 3.
Rozporâdok Mitropoličogo Ordinariâtu pro zahoronki j ditâci sadki, „Meta” 1939, nr 19.
Fedorovič K., *Ukraïns'ki školi v Galičini u svitli zakoniv i praktik*, L'viv 1924, s. 94.
Central'nij deržavnij istoričnij arhiv Ukraïni i L'vovi, f. 179, op. 5, spr. 76, a. 10–127.
Central'nij deržavnij istoričnij arhiv Ukraïni i L'vovi, f. 179, op. 5, spr. 146, a. 140.
Šematizm Vsego kliragreko-katoličeskoj êparhii Stanislavivskoï na rik Božij 1930, Stanislaviv 1930, s. 194.

⁶ *Zahoronki*, „Ruslan” 1897, nr 3, s. 1.

⁷ Czyt: ukraiński.